

Çevrimiçi Sosyal Hizmet Eğitimi: Fırsatlar ve Engeller

Online Social Work Education: Opportunities and Obstacles

Tarık Tuncay¹

¹ Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, Türkiye ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9447-6717> E-posta: ttuncay@hacettepe.edu.tr

Alındı 04.05.2020

Kabul Edildi 25.05.2020

Yayımlandı 31.05.2020

Makale Atf: Tuncay, T. (2020). Çevrimiçi Sosyal Hizmet Eğitimi: Fırsatlar ve Engeller. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 4(1), 18-25.

Öz: Küresel ölçekte bakıldığında, sosyal hizmet eğitimi çevresinde artan yoğunlukta süren bir tartışma, sosyal hizmet eğitiminin bilişim teknolojilerinin uzantısı olan uzaktan eğitime ne oranda başvurularak yapılabileceğidir. Bilişim teknolojilerinin, sosyal hizmet gibi kişilerarası etkileşim üzerine kurulu mesleklerin eğitimiyle bütünleşmesi kaçınılmazdır. Çevrimiçi gerçekleştirilen uzaktan eğitimin temel özelliği öğrenci ve öğreticinin hem zeminde, hem de zamanda ayrılmasıdır. Bunun dışında çevrimiçi eğitimin içeriği ile örgün eğitimin içeriği arasında ayırt edici bir fark bulunmamaktadır. Sosyal hizmetin toplumun her kesimine gereksinim duyulan kaynakların ve hizmetlerin ulaşmasının sağlanmasıyla idealiyle uzaktan eğitimin temel nosyonu arasında bir örtüşme oluşmaktadır. Uzaktan eğitim uygulamaları bu yönüyle bakıldığında, toplumdaki fırsat eşitliğine hizmet etmektedir. Çevrimiçi eğitim, hem klasik-didaktik hem de yapısalcı öğrenme perspektiflerinin ikisi için de uygun bir ortam sağlamaktadır. Eğitimde yaşanan teknoloji tabanlı gelişmeler mesleki yaşamımızı dönüştürmeye devam etmektedir. Sosyal hizmet mesleği için uzaktan eğitimi, çevrimiçi eğitim düzeyinden bakmak koşuluyla bir tehlikeden çok bir fırsat olarak görmenin daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: sosyal hizmet eğitimi, çevrimiçi eğitim, bilişim teknolojileri, uzaktan eğitim

Abstract: On a global scale, an ongoing debate around social work educators is the extent to which social work education - an extension of information technologies - can be applied to distance education. It is inevitable for information technologies to integrate with the education of occupations based on interpersonal interaction such as social work. The main feature of online distance education is the separation of students and teachers both on the ground and mostly in time. part from that, there is no distinctive difference between the content of online education and the content of in-class education. There is a meeting between the ideal notion of providing social services to all segments of society with the resources and services needed and the basic notion of distance education. From this aspect, distance education practices serve to ensure equal opportunities in the society. Online education provides a suitable environment for both classical-didactic and structuralist learning perspectives. We should see distance education as an opportunity for the social work profession - as long as it is online and simultaneous - rather than a danger.

Key words: social work education, online education, information technologies, distance education

1. Giriş

Endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçişin yükseköğretimdeki temel göstergelerinden birisi kuşkusuz artan yoğunlukta teknoloji destekli eğitim yapılmasıdır. Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin öğrenci ve öğretim elemanı ilişkisine katılması eğitim ortamında bir paradigma değişimi yaşandığına işaret etmektedir. Sosyal hizmet disiplininin örgün eğitim yapılan lisans ve lisansüstü eğitim alanlarında çevrimiçi olarak yapılan derslerin sayısı binlerle ifade edilebilir. Bu gelişmeler, sosyal hizmet programlarının uzaktan eğitime gün geçtikçe daha çok yaklaştığını göstermektedir.

Küresel ölçekte bakıldığında, sosyal hizmet eğitimci çevresinde artan yoğunlukta süren bir tartışma, sosyal hizmet eğitiminin bilişim teknolojilerinin uzantısı olan uzaktan eğitime ne oranda başvuru olarak yapılabileceğidir. Temelde, sosyal hizmet disiplini ve mesleğini kuran bilgi, beceri ve değer üçlemesi içinde bilgiyi temin etmede teknolojiyi aracı olarak tayin etmeye ilişkin daha olumlu bir yaklaşım sergilenmektedir (Ligon, Markward ve Yegidis, 1999; Petracchi, 2000). Öğrencilere özellikle mesleki uygulama becerisi ve değer kazandırmada ise teknoloji tabanlı eğitime ilişkin genel tavır daha çok kuşku barındırır. Çevrimiçi (online) eğitimden söz ederken, uzaktan eğitim, uzaktan öğrenme, web tabanlı öğrenme, açık öğretim gibi farklı kavramsal adlandırmalar birbirleri yerine geçerek kullanılabilir. Bu adlandırmalar aslında eşanlamlı olmaktan çok eğitimde teknoloji kullanımının evrimine işaret etmektedir. Bununla birlikte, uzaktan eğitimi çevrimiçi eğitimi de içine alan bir çatı kavram olarak görüyoruz. İnternetin etkisiyle bugün gelinen noktada, en gelişmiş düzey olan web tabanlı çevrimiçi eğitim aşamasına ulaşılmıştır. Bu nedenle çalışmanın başlığında çevrimiçi eğitim kavramı tercih edilmiştir. Ayrıca bugünün yoğunlaşan çalışma yaşamı içinde kişilerin üniversite kampüslerine ulaşmalarına engel olan mesafe sorunu olmaksızın örgün eğitimin saatleriyle çalışma saatleri arasında çakışma olduğu için zaman engeliyle daha çok karşılaşılabilmektedir. Çalışma saatleri içinde örgün eğitimden yararlanamayan kişiler web tabanlı çevrimiçi eğitimlere daha çok yönelmektedirler.

Bilişim teknolojileri üzerine düşünüldüğünde, kuşkusuz akla önce küreselleşme üzerindeki etkileri geliyor. Televizyonun, bilgisayarın (internet) ve cep telefonlarının iletişim ve etkileşimi hızlandıran, sıkılaştırıcı ve yoğunlaştıran etkileri de iyi bilinmektedir. Bu yeni iletişim biçimi, kişilerarası coğrafi mesafeleri azaltmakta ve küreselleşme sürecini hızlandırmaktadır. Ortaya çıkan her yeni enformasyon veya bilgi hızla kıtalar ve okyanuslar ötesine taşınabilmektedir. Hızla yayılan bilişim teknolojileri gelişip kullanım kolaylığı ve yaygınlığı arttıkça daha çok etkileşim fırsatı sunar. Dolayısıyla bu teknolojilerin, sosyal hizmet uygulaması ve eğitimi gibi kişilerarası etkileşim üzerine

kurulu mesleklerle bütünleşmesi kaçınılmazdır. Sosyal hizmet mesleğinin Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (2014) tarafından yapılan tanımına bakıldığında 'etkileşim' vurgusunun uygulamada belirleyici olduğu göze çarpmaktadır. Tanıma göre sosyal hizmet, "sosyal değişimi, kalkınmayı ve toplumsal birliği sağlayan, insanları güçlendiren ve özgürleştiren uygulama-temelli bir meslek ve akademik bir disiplindir." Şu halde, bilişim teknolojilerinin en önemli toplumsal etkisinin iletişim üzerinde olduğu ve sosyal hizmetin eğitiminin en önemli araçlarından birisinin etkileşim olduğu varsayımları kabul edilip birlikte düşünüldüğünde bilişim teknolojilerinden bağımsız bir sosyal hizmet eğitimi düşünmek artık olanaksız hale gelmektedir.

2. Uzaktan Eğitim ve Etkileri

Uzaktan eğitimin temel özelliği öğrenci ve öğreticinin hem zeminde hem de çoğunlukla zamanda ayrılmasıdır. Bunun dışında eğitimin içeriği ile örgün eğitimin içeriği arasında ayırt edici bir fark bulunmamaktadır. Uzaktan eğitim programlarını geleneksel örgün eğitim programlarıyla karşılaştıran birçok araştırmada (Hamilton, 2017; Dalton, 2001; Ligon ve Diğ., 1999; Petracchi, 2000; Schoech ve Helton, 2002; Vernon ve Diğ., 2009) nitelik yönünden bir farkın oluşmadığı saptanmıştır. Hemen belirtmek gerekir ki, uzaktan eğitim uygulayan ve araştırmaların konusu olan sosyal hizmet programlarında etkileşimli televizyon dersleri ve bugün esnek öğrenme modeli adı verilen çevrimiçi eğitimler uygulanmaktadır. Bu araştırmalarda uzaktan eğitimin en az örgün eğitim kadar program amaçlarına ulaştığı belirlenmiştir.

Uzaktan eğitim yalnızca zamansal ve mekânsal baskıları ortadan kaldırmıyor. Uzaktan eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte öğrenmeye ilişkin yaklaşımlarda bazı kuramsal geçişler yaşanıyor. Teknolojideki gelişmelere paralel olarak, davranışsaldan bilişselle ve yapısalcılığa doğru bir değişim gözleniyor. Eğitim alanında yapısalcı perspektif, sosyal dünyanın zihinlerde inşa edildiğini ve kişisel yapıların kişisel gerçeklikleri oluşturduğunu savunur. Öğrenmeye ilişkin yapısalcı bakış kişisel anlamın, dinleme ve anladıklarını yansıtmaktan ziyade çevreyle kurulan etkileşim yoluyla oluşturulduğunu varsayar. Bu çerçevede yapısalcılar, öğretmeye ilişkin kurallardan ziyade öğrenme çevresinin tasarımına vurgu yapmaktadırlar. Temel vurgu öğrenme içeriği değil öğrenme bağlamıdır. Yapısalcı çevreler bilginin inşasında öğrenenlerin etkileşiminin belirleyici olduğunu savunurlar. Öğrenciler bilgi kümelerini birbirleriyle tartışarak içselleştirmektedir. Yapısalcı öğrenme ortamı da uzaktan eğitim kapsamında yer alan çevrimiçi eğitimle daha uygun hale getirilebilir. Zira çevrimiçi eğitimle yürütülen derslerin web ortamlarında öğrencilerin yazılı olarak tartışabildikleri forumlar yer almaktadır (Moore, 2005). Çevrimiçi eğitim, hem klasik-didaktik hem de yapısalcı öğrenme perspektiflerinin ikisi için de uygun bir ortam sağlamaktadır. Öğrenilmesi istenen bilgiler çeşitli yazılı metinlerle birlikte

yardımcı ses ve görüntü kayıtlarıyla öğrenciye sunuluyor. Tümünün tartışılabilceği forumlar da eğitim programında kurulu olarak geliyor. Klasik bir örgün eğitim ortamında, derslikte konuya katkı sunmaktan çekinen öğrenciler tartışma forumlarında kendilerini daha güvende hissederek yazarak ifade etmenin zaman açısından sağladığı kolaylıkla daha çok görüş aktarabiliyor. Şu halde hem bireysel öğrenmeyi hem de etkileşimsel öğrenmeyi bir arada sunan bir yapı oluşmaktadır. Bilgisayarla ve ağlar üzerinden erişilen öğrenme ortamı öğrenme motivasyonunu artıracak birçok seçenikle çeşitlendirilebilmektedir (Vernon ve Diğ., 2009).

ABD genelinde Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi tarafından yürütülen bir araştırmada sosyal hizmetin uzaktan eğitimine ilişkin yararlı bulgular elde edilmiştir (Vernon ve Diğ., 2009). 501 sosyal hizmet bölümünden lisans ve yüksek lisans düzeyinde uzaktan eğitimden yararlanma durumları sorulmuştur. Araştırmaya katılan 137 bölümün yarısında kısmen ya da tamamen uzaktan eğitime başvurulduğu belirlenmiştir. Yüksek lisans programlarına uzaktan eğitime daha çok başvurulmuştur. Sosyal hizmet akademisyenlerinin uzaktan eğitime dirençli olmadıkları, aksine olumlu bir tutum sergiledikleri görülmüştür. Burada olumlu tutumun, uzaktan eğitim kapsamında yer alan etkileşimli televizyon destekli ve çevrimiçi eğitim uygulamalarına ilişkin olduğunu, uzaktan eğitim kapsamına açık öğretimin tutulmadığını hatırlatmakta yarar vardır. Uzaktan eğitim yoluyla 220 lisans, 133 yüksek lisans çoğu seçmeli olan dersin yapıldığı saptanmıştır. Bu kapsamda yer alan derslerin önemli bir oranı (%20) uygulama dersleridir. Sosyal hizmet etiği, risk altındaki gruplarla sosyal hizmet, görüşme yöntemleri gibi derslerin verilme oranı çok düşük bulunmuştur. Buna karşın sosyal politika (%14), insan davranışı ve sosyal çevre (%13), araştırma (%10) gibi derslerin yoğunlukla yapıldığı görülmüştür. Eğitimde kullanılan teknolojiler de çeşitlilik göstermektedir. Lisans ve yüksek lisans düzeyinde en çok kullanılan uzaktan eğitim teknolojisi çevrimiçi (%72) iken düşük oranda yalnızca etkileşimli televizyon (%9) ve geri kalan % 19 oranında hem çevrimiçi hem de televizyon teknolojileri kullanılmaktadır. Eğitimde kullanılan pedagojik yaklaşımlar ise çevrimiçi eğitimin sunduğu olanaklarla şekillenmektedir. E-posta ve web tabanlı ders yönetim programlarıyla öğrenci ve öğretim elemanının aynı anda bir araya gelmesi zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. İletişim, derslerin zorunlu okumalarının yanı sıra iletilerin okunması, belirli bir zaman aralığında yanıtlanarak görece gecikmeli olarak sağlanmaktadır. Ayrıca belirli zamanlarda eşzamanlı oturumlarla yapılan video konferans destekli derslerde öğrenciler ve öğretim elemanı arasında sesli ve yazılı iletişim de kurulmaktadır. Uzaktan eğitimin genel müfredatı oranına bakıldığında lisansın %15'ini tamamen çevrimiçi, %66'sını belirli derslerle sınırlı ve %19'unu ise sadece seçmeli dersler ile veren programlar mevcuttur. Yüksek lisansta ise müfredatın tamamında uzaktan eğitime başvuran programların oranı %21 olmuştur.

Uzaktan eğitim şemsiyesi altında yer alan açık öğretimden kısaca söz etmekte yarar vardır. Sosyal hizmette açık öğretime 40 yıla yakındır başvurulduğu bilinmektedir. İngiltere'de bulunan ve 1971'de öğretime başlayan İngiliz Açık Üniversitesi (Bkz. <http://www.open.ac.uk/>) buna bir örnek olabilir. Açık öğretim programlarında öğretim materyallerinin büyük çoğunluğu eğitim kurumu tarafından temin edilmektedir. Her dersin haftalık çalışma konularına göre bölünmüş, bireysel öğrenme oryantasyonlu eğitim materyalleri önceden hazırlanmaktadır. Her programın ders sayısı kadar ders kitabı oluşmaktadır. Öğretim dönemlerinin aralarında ve sonunda eğitim materyalleri üzerinden ölçme ve değerlendirme yapılmaktadır. Fakat bu yapıda öğrenci-öğrenci veya öğrenci-öğreten etkileşimi olanağı son derece sınırlı ölçüde gerçekleşmektedir. Televizyon ve internet üzerinden video uygulamalarıyla öğrencinin beceri repertuarının geliştirilmesi yoluna gidilmektedir. Eğitim büyük ölçüde bireysel öğrenme oryantasyonlu ve teorik öğrenme ağırlıklı olup etkileşimsel bağları kurmada yeterli olamadığı için küresel ölçekte yaygınlaşmış değildir. Sosyal hizmet eğitiminin açık öğretimle verilir verilemeyeceği konusu tartışmalı bir konu olarak durmaktadır.

3. Uzaktan Eğitimin Evrimi

Uzaktan eğitim temelde dört kuşak gelişme süreci izlemiştir. Bugün büyük ölçüde dördüncü kuşağa ulaşılmıştır.

Taylor'ın (2001) sınıflandırmasına göre;

Klasik Yazışma Modeli: okuma ve çalışma çıktılarının mektup haberleşmesi biçimde aktarılması ile gerçekleşen ilk uzaktan eğitim modelidir.

Çokluortam (Multimedya) Modeli: Metin çıktılarının yanı sıra ses ve görüntü kayıtları, etkileşimli videolar (televizyon yayınları) ve bilgisayar tabanlı öğrenme tekniklerini içeren modeldir. Eğitim büyük oranda asenkronize (eş zamanlı olmaksızın) verilmektedir. Buna iyi bir örnek Türkiye'de Anadolu Üniversitesi'nde yaklaşık 40 yıldır verilmekte olan açıköğretim fakültesi eğitimidir.

Tele-öğrenme Modeli: Öğrenci ve öğreticinin mekânda ayrı zamanda aynı yerde oldukları senkronize (eş zamanlı) eğitim modelidir. Ses, telefon ve video konferansları kullanılmaktadır. Ayrıca televizyon ve radyo yayınları ile eğitimin içeriği desteklenmektedir.

Esnek Öğrenme Modeli: Çevrimiçi eğitim de denilebilecek çokluortam etkileşimi, webe internet tabanlı erişim, bilgisayar destekli, dersin niteliğine göre eşzamanlı olan veya olmayan eğitim modelidir. Öğrenci-öğreten etkileşimi yoğundur. Dersle ilgili bilgi ve belge paylaşımı yapılabilen tartışma ve paylaşım forumları mevcuttur.

Bu kuşakların ardından gelecek olan beşinci kuşak ise yapay zekâya dayalı esnek öğrenme modelidir. Otomasyonun (kendiliğinden işleyen) etkin olduğu programlanmış ders öğretim paketleri, otomatik pedagojik yanıtlar ve öğrenci tavsiye programlarını içermektedir. Bir öğrenci internet

üzerinden bir öğrenme programı kullandığında yardım ve destek, öğrenme paketinin içinden otomatik olarak sağlanmaktadır. Bu kuşakta dördüncü kuşaktaki öğreten etkin yapının yerine programlanmış yapay zekâ uygulamaları daha çok yer alır. Bu kuşak eğitim modeli ekonomik yönden daha avantajlıdır. Tanınmış sosyal hizmet yazarı Payne (2008), sosyal hizmet eğitiminde dördüncü kuşak esnek öğrenme modelinin diğer ifadeyle çevrimiçi eğitimin uygun olduğunu ve bu modelin örgün eğitime en yakın model olduğunu görüşündedir.

Bugün ulaştığı aşamada uzaktan eğitim hem bireysel hem de sosyal bir süreçtir. Bireysel öğrenme boyutu internet yoluyla temin edilen bilgiyle desteklenmektedir. Öğrenciler ayrıca ses, görüntü alabildikleri gibi eğitim kaynaklarını cep telefonlarına dahi indirebilmektedirler. Sosyal öğrenme boyutunda ise, teknolojinin sunduğu tüm fırsatlar kullanılarak öğrenme sağlanmaktadır. Bu sayede öğrenciler:

- Sohbet gruplarına ve tartışma forumlarına katılmakta,
- Bilgi alışverişi yaptıkları, birlikte ödev yaptıkları ağlar oluşturmakta,
- Web blogları hazırlayarak kişisel sunumlar yapabilmekte,
- Video konferanslara katılabilmekte,
- Sosyal medya ve sms sayesinde birbirleriyle sürekli bağlantı halinde kalabilmektedirler.

Eğitimin sosyal bir süreç olma özelliğini pekiştiren günümüz dördüncü kuşak çevrimiçi eğitim teknolojileri öğrenme amaçlarına ulaşmada geleneksel yöntemlere göre daha etkili olabilmektedir. Rafferly ve Waldman sosyal hizmet (Rafferty ve Waldman, 2006) öğrencilerinin en iyi birbirleriyle etkileşim halinde öğrendiklerini vurgulamaktadır. Bunu gösteren araştırmalar mevcuttur (Barnett-Queen, Blair ve Merrick, 2005; Vernon ve Diğ., 2009)

Yükseköğretim kurumları sürekli gelişen uzaktan eğitim uygulamalarına yatırım yapmayı sürdürmektedir. Blackboard, WEBct, Moodle gibi ders yönetim programları birçok ders için kullanılmaktadır. Günümüzde Başta ABD, İngiltere ve Kanada olmak üzere birçok ülkenin lisans ve yüksek lisans derecesi veren uzaktan eğitim sosyal hizmet programları bulunmaktadır. Bu programlar için ABD’de yer alanlar örgün eğitim programları gibi Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi’nden akreditasyon almış olarak öğretim yapmaktadır.

4. Teknik Yeterlilik ve Engeller

Öğrenci ve öğretim elemanını mesafe ve zaman birbirinden ayırdığında aradaki bağı kurma görevi teknolojiye düşmektedir. Zaman ve mekân engellerinin aşılmasını sağlayan uzaktan eğitimin kendisi de teknolojiyle olan yapısal bağı nedeniyle bazı yeni engeller yaratabilir. Öğrenci bazı elektronik aygıtları ve hizmetleri temin etme zorunluluğu ve İngilizce içeriği yoğun olan eğitim materyallerini anlama güçlüğüyle karşılaşabilir. Zira internette baskın dil olan İngilizceden yararlanılması gerekmektedir.

Bugün örgün eğitim yapan okulların dersliklerinde de bilgisayar, projeksiyon cihazları kullanılarak powerpoint sunumları, video gösterimleri daha sık yapılıyor. Örgün sistemde teknoloji kullanımı görece daha az kaygı verici oluyor, ders sürecinde teknik bir aksaklık yaşandığında doğal sınıf ortamına dönülerek öğrenci – öğreten etkileşimi devam edebiliyor. Fakat bu uygulamaların tümünün eğitim sürecinde belirleyici olduğu sanal ağlar üzerinden yürütülen bir ders teknik sorunlarla yaşandığında yarıda kalabiliyor. Eğitim sürecinde kimi durumlarda, elektrik kesintisi, internet bağlantısı kopması, kullanılan bilgisayar ve yardımcı aygıtların işleyişinde hatalar oluşması, programlara virüs bulaşması gibi sorunlar yaşanabiliyor. Eğitim sürecini aksatabilen bu durumlar hem öğrenciler hem de öğretenlerde teknoloji kullanımına ilişkin genel bir kaygı da yaratabilir. Hatta burada bir miktar “*teknofobinin*” varlığından söz edilebilir. Dolayısıyla çevrimiçi eğitimin özellikle eşzamanlı dersler yapılan kısımlarında öğretenin ve öğrencinin belirli bir teknik yeterliğe sahip olması gerekmektedir (Glezakos, 2005).

Öğreten belirli bir fiziksel pozisyonda ve sınırlı bir alanda öğrenci tarafından sürekli görülebilecek şekilde durmak ya da oturmak zorunda kaldığında, bu durum öğreten üzerinde bir baskı yaratabilir. Ayrıca bu sınırlayıcı ortam kişiyi disipline edici etkisiyle daha standart ve mekanik bir anlatım tarzının gelişmesine neden olabilir. Derslerin yazılı kısmının yanı sıra görüntü ve ses olarak da kayıt altına alınması aktarılan bilgilerin ve özellikle kişisel yorumların sınırlayıcı olması sonucunu doğurabilir. Öğrenci – öğreten arasına teknolojik aygıtlar ve fiziksel mesafe girdiğinde bunlar iletişim esnasında aktarılan mesajların yanlış yorumlanmasına da neden olabilir.

5. Fırsat Eşitliğine Katkı

Sosyal hizmetin toplumun her kesimine gereksinim duyulan kaynakların ve hizmetlerin ulaşmasının sağlanması idealiyle uzaktan eğitimin temel nosyonu arasında bir örtüşme oluşmaktadır. Uzaktan eğitim uygulamaları bu yönüyle bakıldığında, toplumdaki fırsat eşitliğine hizmet etmektedir. Çeşitli engeller yüzünden örgün eğitime devam edemeyen kişilere ulaşılabilir. Bu engeller, tam/yarı zamanlı işlerde çalışıyor olma, ailevi sorumluluklar üstlenme, özürüllük, coğrafi hareketlilik sınırlamaları gibi nedenler olabilmektedir.

Örgün eğitimin öğrenci profiline bakıldığında yaş bakımından daha genç ve daha sınırlı çalışma ve yaşam deneyimi olan kişiler karşımıza çıkabiliyor. Buna karşın uzaktan eğitimin potansiyel öğrenci profilinde yaş dağılımı daha yüksek ve çeşitli alanlarda deneyim sahibi kişilerin yer alması söz konusudur. Yaş, çalışma durumu ve aile sorumlulukları bakımından farklılık gösteren uzaktan eğitim öğrencilerinin ders konularına ilgisi ve girişkenliğinin örgün eğitim öğrencilerine göre daha yüksek olması beklenen bir sonuç olabilir. Bu durumda öğrenme istek, beklenti ve genel bilinci daha yüksek bir öğrenci profili uzaktan eğitimi

bekleyebilir. Gelişmiş öğrenci profili eğitimi öğreten ve eğitim merkezli bir konumdan öğrenci merkezli bir konuma taşıyabilir.

6. Bilgi-Beceri-Değer Üçlemesi

Sosyal hizmet uygulaması dil ve kültür bakımından bazı özel niteliklere sahiptir. Eğitim programının gövdesinde önemli bir yeri olan bilgi temelini uzaktan eğitimde vermek daha kolay olabilir. Bununla birlikte, beceri geliştirmenin belirli biçimlerini veya öğrenciye değer kazandırmayı uzaktan eğitim ile yeterli düzeyde sağlamak güç olabilir. Bunun için öğrencinin üzerinde tartışma yaparak aktif olarak yer aldığı örneklere başvurulması gerekecektir. Bilgi aktarımının temel olduğu sosyal hizmete giriş, insan davranışı ve sosyal çevre, sosyal hizmet yönetimi, sosyal politika gibi derslerde yazılı belgeler üzerinde çalışma yapılması istenen öğrenme çıktılarına ulaşmada yeterli olabilir. Bilgi-beceri kazandırma amacının temel olduğu sosyal hizmet kuramı, uygulama ve görüşme teknikleri gibi derslerde örnek fotoğraf, video ve ses kayıtlarıyla görsel ve işitsel kaynakların daha çok sayıda sağlanması gereklidir. Ayrıca çeşitli durumlara verilecek profesyonel yanıtlar için uygun simülasyon yazılımlarına gereksinim duyulabilir. Bilgi-değer kazandırma amacının temel olduğu etik derslerinde ise güncel uygulama örnekleriyle birlikte öğrenci katkı ve görüşlerinin olabildiğince yoğun yapılabileceği tartışma ortamları yapılandırılmalıdır. Öğrenmede kullanılan araçlar yapılarına ve kullanıldıkları yere göre farklılık gösterebilir. Örneğin, bir vidayı duvara sabitlemek için bir çekiç kullanmak oldukça çabuk bir yöntem olarak görülebilir. Fakat bu iş için bir tornavida kullanmak daha etkili ve kalıcı bir çözüm sağlar.

Sosyal hizmet eğitiminde çok önemli bir yeri olan uygulama derslerinde öğrencilerin kazanması gereken becerilerin çevrimiçi süpervizyonla sağlanmasının güç olabileceği görüşünde olanlar vardır (Vernon ve Diğ., 2009). Sosyal hizmet, kişinin kendisini kullanmasını, öz-farkındalığı, bağlantı kurmayı ve sık iletişimi içeren bir meslektir. Sosyal hizmet uzmanları mesleki beceri düzeylerini eğitim sürecindeyken deneyerek geliştirmektedirler. İçinde gözlem, süpervizyon ve insani etkileşim içermeyen hiçbir öğretim yöntemi profesyonelin uygulama becerisi geliştirmesini sağlamıyor. Öğrencinin eğitim sürecinde öğretim elemanını model alması, öğretim elemanının süpervizyon sürecinde öğrenciyi gözlemleyip uygun profesyonel tutum ve davranışları göstermesi temel bir zorunluluk olarak duruyor. Ayrıca uygulamada kültürel yeterliliği ve yetkinliği olan sosyal hizmet uzmanı etkili çözümler üretebiliyor. Bu nedenlerle, eş zamanlı ve yüz yüze etkileşimli olmayan bir uygulama dersinde istenen becerileri öğrenciye kazandırmak oldukça güç olabilir.

7. Eğitim Ve Uygulamanın Mihenk Taşı: Etkileşim

Sosyal hizmet eğitiminin tamamen teknoloji tabanlı yapılması olanaklı değildir. Eğitimin insanların sosyal bağlamları içinde kişisel olarak ve yüz yüze etkileşim kurabildikleri esnek bir öğrenme ortamıyla desteklenmesi gereklidir (Huntington ve Sudbery, 2005; Madoc-Jones ve Parrott, 2005). Sözlü olmayan iletişim eğitim sürecinde her zaman yer alır. Beden dili, jestler, mimikler sözsüz iletişim araçları olarak sürekli kullanılır. Ayrıca bu semboller kültürden kültüre de farklılık göstermektedir. Yazılı ve grafiksel iletişim araçları kullanılırken bu nüans farklarının görülmesi olanaksızdır. Örneğin bir danışan ile mülakat teknikleri çalışırken sessizliği yönetimi oldukça kritik bir konudur. Profesyonelden beklenen sessizliğin yarattığı boşluğu konuşmaya başlayarak danışanın doldurmasıdır. Sessizlik süresince de danışanın beden dilinin gözlemlenmesi duygu durumu hakkında yararlı ipuçları vermektedir. Bu konuyla ilgili olarak bakıldığında, doğu toplumlarında söze girmede öncelikli davranma kabalık gibi algılanabilir. Batı toplumlarında ise tam karşıtı, kişinin konuşması özgüveninin ve cesaretinin bir kanıtı olarak algılanarak olumlu bir davranış olarak değerlendirilir (Payne ve Askeland, 2008). Profesyonelin sessizlikle nasıl baş edeceği görüşme yaptığı danışanın toplumsal ve kültürel özelliklerine göre değişmektedir. Şu halde, uzaktan eğitim teknolojileri özgün toplumsal davranış ve tutumları dikkate alarak geliştirilmezse bir tür kültürel körlük sorunuyla karşılaşılabilir.

Sosyal hizmet eğitiminde mesleki terminoloji göz ardı edilmemekle birlikte konuşma dili kullanılmaktadır. Uzaktan eğitimde, yalnızca önceden hazırlanmış eğitim materyallerine bağlı kalınırsa yazılı sözcüklere ve grafiklere bağımlılık söz konusu olabilir. Zira bunların üretim süreci sözlü iletişimin yapısından oldukça farklıdır. Huntington ve Sudbery (2005) ulusal sınırların ötesinde kurgulanmış bir sanal derslikteki sözlü iletişimin yoğun olarak bazı kültürel semboller taşıdığını belirtmektedir. Bu da eğitimde kültürel bir çevirmeni ayrıca gerekli kılmaktadır.

Sosyal hizmet derslerinde bilişsel ve davranışsal bir zemin üstünde yalnızca bilgi, beceri ve değer paylaşımı yapılmamaktadır. Beraberinde öğrenci, öğrenme ortamı ve öğretim elemanı unsurlarının tümü arasında bir duygusal alışveriş de olmaktadır. Zira mesleki konular, insani, toplumsal sorunlar ve dramlar üstünden kurulmaktadır. Uzaktan eğitimde etkileşime duyguların ve duygusal tepkilerin yansıtılabildiği bir ortamın varlığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, eğitim sürecinde korku, endişe, kızgınlık gibi olumsuz duyguların azaltıldığı, olumlu duyguların arttığı bir ortam da kurulmuş olmalıdır. Yargısal ifadelerin yanı sıra kişileri kişisel nitelikleri üzerinden eleştiren görüşlerin aktarımı teşvik edilmemelidir. Yine de yüksek teknoloji bir eğitim ortamında mekanik bir etkileşim ortamının oluşmaması için yine daha yüksek dokunuşlara gereksinim vardır (high tech and high touch).

8. Öğretim Elemanının Kolaylaştırıcı Rolü

Çevrimiçi eğitimde geleneksel yapıda bilginin temel kaynağı olarak görülen öğretim elemanının rolü değişmektedir. Ders üzerindeki egemenlik alanı bilinçli olarak azalan öğretim elemanının öğrenme ortamının kolaylaştırıcısı konumuna doğru bir rol değişimi yaşamaktadır. Öğrenme ortamı ve öğrencinin rolünün özellikle artması yalnızca çevrimiçi eğitimde değil açık öğretimde de gerçekleşir. Örneğin geleneksel bir dersteki sözel iletişimde öğretim elemanının payı %90'lara kadar yükselebilenken, uzaktan eğitim uygulamasında bu oran %15'e kadar gerileyebilir. Geri kalan payı öğrencilerin katkı ve görüşleri alabilmektedir. Bu sayede bilginin etkileşim yoluyla içselleştirilmesi amacına daha kolay erişilebilir. Öğrencinin ve öğretmenin derse katkı oranları değişse de örgün eğitimde olduğu gibi çevrimiçi eğitimde de öğretim elemanının niteliği öğrenme süreci üzerinde belirleyici olmayı sürdürmektedir. Derslerdeki bilgi, görüş ve deneyim aktarımının dışında derste öğrenci – öğretmen arasındaki etkileşimin özellikleri öğrenme çıktılarının elde edilmesine önemli etkiler yapmayı sürdürüyor. Ne var ki uzaktan eğitim, nesnel ve standart bilgi aktarım prosedürlerine yaptığı vurguyu artırdıkça, aynı ölçüde etkileşimsel olanaklar azalma gösterebiliyor. Öğrenme konularıyla ilgili alternatif veya öznel görüşlere yer verilemeyebiliyor.

Öğrencinin aktif katkı ve katılım gösterebilmesi öğrenmede ek bir olumlu etki yapmaktadır. Türkiye'deki sosyal hizmet eğitimine ilişkin gözlemimiz öğrencinin derse ilişkin katkı ve katılımının görece sınırlı olduğu yönündedir. Öğretim elemanı daha çok anlatıcı konumdayken öğrenci pasif kalarak dinlemeye ve not almaya motive olabiliyor. Soru sorarak veya görüş bildirerek katılım oranı bir derslikteki toplam öğrenci sayısına göre oldukça düşük olabiliyor. Öğretim elemanının anlatıcı konumda olduğu derslerde öğrenciler derse aktif olarak katılmak yerine derste bulunmayı yeterli bir sorumluluk olarak görürken, dersin o haftaki konularına önceden okumalarla hazırlık yapma davranışının görece düşük olduğu izlenimi uyandırıyor. Diğer taraftan bazı derslerde yoğun olarak yapılan öğrenci tartışmaları oldukça spekülâtif düzeyde kalıyor ve öğrenci görüşleri bir öznellik yansıtsa da kullanılan dil bakımından sosyal hizmet terminolojisinden uzakta genel yorumlarla sınırlanabiliyor. Bireysel ödev ve sunumlar da bilgi temeli sınırlı aktarımlarla biçimlenebiliyor. Öğrenci sunumu ağırlıklı bazı derslerde öğrenci dersin daha geniş kapsamdaki bağlamına diğer öğrencilerin sunumlarını okuyarak ve dinleyerek hâkim olmak yerine yalnızca kendi hazırlığı ile sınırlı kalabiliyor. Öğrenci katkı ve katılımını önceleyen başka bazı derslerde ise öğrenmede gerekli bilişsel öğrenme süreçleri yerine duygusal ve yaşantısal aktarımlar üzerine kurulu olup bilgi temeli yeterli olmayan tartışmalar yoğunlukta olabiliyor. Şu halde, öğrenme sürecinin hem bilgi-beceri-değer aktarım boyutu hem de etkileşimsel öznel boyutu arasında dengeli bir zaman planlaması yapılması gerekiyor. Ders için gerekli olan bilgiyi temin etme ve aktarma sorumluluğunun öğretim elemanı ve öğrenciler arasında

uygun ölçütlerde dağıtılması gerekiyor. Bir uzaktan sosyal hizmet eğitimi programının tasarımında da öğrenmenin hem bilgi-beceri aktarım hem de etkileşimsel gerekliliklerini karşılayacak altyapının kurulması zorunluluk göstermektedir.

9. Ekonomik Bağlam ve Eğitimin Küreselleşmesi

Bir yükseköğretim alanında örgün eğitimi uzaktan eğitime dönüştürmenin başlangıç maliyeti oldukça yüksektir. Diğer taraftan bugünün küresel dünya sisteminde birçok başka alan gibi eğitim alanı da ticari (kazanç elde edilen) bir alana dönüşmektedir. Gelişen çevrimiçi eğitim teknolojileri ile daha çok sayıda kişiye daha kolay ulaşılabilmektedir. Eğitimler yerel ve ulusal sınırları aşarak uluslararası bir niteliğe sahip olabilmektedir. Bu gelişmelerle sosyal hizmet eğitimi daha küresel bir perspektife taşınırken, gelecekte, yerel ya da ulusal mesleki gereksinimleri görememe, kültürel ayrımları okuyamama riskleri de ortaya çıkabiliyor. Burada özellikle Batı merkezli dil ve kültür hegemonyasında artış riskinden de söz edilebilir (Payne ve Askeland, 2008). Kendi ulusal, toplumsal dinamiklerimizi Batının sosyal hizmet terminolojisi ile okuma durumuyla karşılaşmak söz konusu olabilir. Elbette bu saptamaya ilk yanıt sosyal hizmetin bilimselliği ve bu sayede zaten kabul edilmiş olan evrenselliği olabilir. Fakat sosyal sorunlar son derece farklı kültürel belirleyiciler gösterebilmektedir.

Uzaktan eğitim beraberinde getirdiği standart ve evrensel bilgi-beceri-değer öğretim yöntem ve teknikleriyle küresel istihdam piyasasına daha uygun düşüyor. Küresel pazar için uzaktan eğitim önemli bir istihdam kaynağıdır. Fakat sosyal hizmet bilişim teknolojisi pazarının pasif alıcısı konumunda olduğundan, sosyal hizmetteki değişimler haliyle teknoloji tarafından belirlenebilmektedir. Bunun yerine sosyal hizmet eğitiminin gereksinimlerine uygun teknolojik uygulamaların da geliştirilmesi gerekmektedir. Otomasyon arttıkça ve genişledikçe hizmet edilen öğrenci sayısı da artıyor. Uzaktan eğitim örgün eğitime göre daha ucuz olmayı vaat ediyor. Çünkü otomasyonla birlikte sosyal hizmet eğitimi endüstriyel bir forma dönüşerek adeta "mcdonalds"laştırılabilir. Bu terimi ilk kez George Ritzer "Toplumun Mcdonaldslaştırılması: Modern Toplumsal Yaşamın Dönüşümü" başlıklı eleştirel kitabının başlığı için kullanmıştır (Ritzer, 1993). Kitapta toplumsal hayatın eğitim dahil her alanında pragmatizmin yaygınlaştığı, niteliğin geri planda kaldığına dikkati çekmektedir.

Dördüncü kuşakta egemen olan teknoloji üzerinden öğrenci-öğreten etkileşimi (esnek model) yerine otomasyonun egemen olduğu, kişilerarası etkileşimsel sürecin öneminin azaldığı bir yapı oluştuğunda üniversiteler de seri bilgi paketleri üreten endüstriyel mekânlara dönüşecek, sosyal hizmet gibi bölümlerin her biri de bu fabrika içinde birer üretim bandına evrilecektir.

Pratik olarak incelendiğinde, uzaktan eğitim programları görece olarak örgün eğitime göre oldukça pahalıdır. Bu da

eğitimin hayli ticari bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla örgün eğitime ekonomik nedenlerle katılmayan kişiler için sosyal hizmet eğitimi almak da pek olanaklı gözükmemektedir. Temel sosyal hizmet yaklaşımına göre eğitimin bir amacının kişilerin özgürleşmesini sağlamak olduğu hatırlanırsa, eşitlikli fırsatlar karşısında ekonomik yönden güçlü olan kişi ve gruplar uzaktan eğitiminden yararlanmada yine avantajlı konumda olacaklardır. Bunlar uzaktan eğitimin eleştirel bir gözle bakarak akılda tutulması gereken yönleridir.

10. Sonuç

Sosyal hizmette uzaktan eğitim uygulamalarının en az örgün eğitim kadar etkili olması için şu kriterler üzerinde durulmalıdır:

- Öğrenciler bireyselleştirilebilmelidir. Öğretim elemanı dersine katılan öğrencilerin öğrenme tarzlarının farkında olmalıdır.
- Öğrencilerin öğrenme niteliği artırılmalıdır. Her konu için standart öğrenme konularına ek olarak konuya ilgi duyanların bilgisinin derinleşmesini sağlayacak eğitim materyalleri önerilmelidir.
- Eğitim ortamı olarak tasarlanmış olan sisteme erişim ve sistemin kullanımı olabildiğince basitleştirilmelidir.
- Öğretim giderleri olabildiğince düşük tutularak, uzaktan eğitimin fırsat eşitliği sağlama varsayımı desteklenmelidir.
- Her dersin bilgi, beceri ve değer yüklerinin belirlenerek uygun öğretim yöntem ve teknolojilerinin derslere özel olarak yapılandırılması sağlanmalıdır.
- Uygulama becerisi ve mesleki değer kazandırma amaçlı derslerin eş zamanlı ve yüz yüze etkileşime dayalı olarak yürütülmesi bir koşul olarak sağlanmalıdır.
- Eğitim içeriğinde belirli ölçüleri aşan aşırı standartlaşmaya gitmeyerek öğrencilerin kişisel yaratıcılığının önü açılmalıdır (Moore, 2005).

Yukarı sıralanan ölçütlere büyük ölçüde olumlu yanıt veren çevrimiçi sosyal hizmet eğitimi yoluyla:

- Öğrenci üzerindeki zaman ve mekân engelleri ortadan kaldırılabilir. Elektrik ve telefonun olduğu her yerden eğitim ortamına erişim sağlanabilir. Sosyal hizmet eğitimine daha çok sayıda ve daha çok nitelikli katılım sağlanabilir.
- Evrensel kuramsal bilgilerin standart sunumu ile öğrenme içeriğinin kalitesi artabilir. Bu noktada mesleki değer ve etik konuları bağlamında genel geçer bilgi verilmemesine özen gösterilmesi gerekir. Sosyal hizmet eğitiminde derslerin fazla geniş ölçekte olup yerel ve güncel toplumsal dinamikleri göz ardı etmesi riskinin farkında olunması gerekmektedir. Bu sorunla özellikle değer ve etik konuları çalışılırken karşılaşılabılır. Örneğin gizlilik ve self-determinasyon

gibi değer ve etik kuralların genel düzeyde anlatımı ile içinde yaşanan toplumun algılaması ve gerçekleriyle uyumlu örneklendirmesinin yapılması gerekmektedir. Bunun için de sosyal hizmet alanlarında çalışan profesyonellerden çeşitli uygulama örnekleri temin edilmesi gerekecektir.

- Video görüntülerinin aktarımı aracılığıyla internet ve yerel ağlar üzerinden yapılan dersler yüz yüze etkileşim gereksinimini karşılayabilir. Bu gerçekleşmediğinde özellikle sosyal hizmet kuramı ve uygulama becerisi odaklı derslerde beklenen öğrenme çıktılarına ulaşamayabilir.
- Sosyal hizmet eğitiminin tamamının uzaktan eğitimle verilmesi olanaklı değildir. Öğrencilerin kuruluş uygulamalarının, süpervizyonunun eş zamanlı ve yüz yüze etkileşimle bilgi, beceri ve yaşantı paylaşımı gerçekleşmesi öğrenciden beklenen profesyonel davranış kalıplarının geliştirilmesini sağlamaktadır.

Bardağın boş tarafına da bakarak bazı mevcut ve olası sorunları akılda tutmakta yarar vardır. Uzaktan eğitimde başvuru teknoloji etkin modeller ve eğitimi ekonomik bir kazanç aracı olarak gören tüm yaklaşım ve uygulamalar öğrenci-öğreten arasındaki insani etkileşimin, diğer ifadeyle öğrenme ortamının hayati önemini göz ardı ediyor. Eğitim süreci ister istemez mekanik bir hal alabiliyor. Öğrenmede etkili olan model alma davranışı olanaksızlaşıyor. Oysa sosyal hizmet öğrencilerinin iletişim becerileri geliştirebilmeleri az sayıda öğrenciyle yapılan etkileşimli derslerde yalnızca bilişsel aktarımla değil aynı zamanda duygusal alışverişle gerçekleşebilir. Örgün sosyal hizmet eğitimi derslerde öğrenci tartışmalarıyla zenginleşen toplumsal ve kültürel çeşitliliğe sürekli vurgu yaparken standardize ve mekanik eğitim ancak tektipleştirici – seri sosyal hizmet uzmanı teklifi sunmaktadır. Ayrıca yeni eğitim teknolojilerine ve yazılımlara mesleki eğitimin doğasına uygun özelliklerin eklenmesi güçlükleriyle karşılaşılabılır. Zira uzaktan eğitim teknolojisi pazarında sosyal hizmet oldukça küçük bir yer işgal ediyor.

Eğitimde yaşanan teknoloji tabanlı gelişmeler mesleki yaşamımızı dönüştürmeye devam edecektir. Sosyal hizmet mesleği için uzaktan eğitimi, çevrimiçi eğitim düzeyinden bakmak koşuluyla bir tehlikeden çok bir fırsat olarak görmek daha uygundur. Zira ülke genelinde başta sosyal refah hizmetleri olmak üzere sağlık, adalet ve eğitim alanlarındaki kamu, sivil toplum ve özel kurum ve kuruluşlarında her geçen gün daha çok artan sosyal hizmet uzmanı gereksinimi uzaktan eğitim programlarının yaygınlaşmasında etkili olacaktır.

Kaynaklar

- [1] Barnett-Queen, T., Blair, R. ve Merrick, M. (2005). Student Perspectives of Online Discussions: Strengths and Weaknesses. *Journal of Technology in Human Services*, 23(3), 229-244.
- [2] Dalton, B. (2001). Distance education: A multidimensional evaluation. *Journal of Technology in Human Services*, 18(3-4), 101-115.

- [3] Glezakos, A. (2005). The tribulations and rewards of distance education teaching. In P. Abels (Ed.), *Distance education in social work: Planning, teaching and learning* (pp. 71-83). New York: Springer.
- [4] Hamilton, L. (2017). Distance Education In Social Work: A Review Of The Literature. *Professional Development: The International Journal of Continuing*, 20(2), 45-56.
- [5] Huntington, A. ve Sudbery, J. (2005). Virtual classrooms: experiences of European collaborative teaching and learning. *Social work education*, 24(3), 363-371.
- [6] Ligon, J., Markward, M. J. ve Yegidis, B. L. (1999). Comparing Student Evaluations of Distance Learning and Standard Classroom Courses in Graduate Social Work Education. *Journal of Teaching in Social Work*, 19(1), 21-29.
- [7] Madoc-Jones, I. ve Parrott, L. (2005). Virtual social work education—theory and experience. *Social work education*, 24(7), 755-768.
- [8] Moore, B. (2005). Key Issues in Web-Based Education in the Human Services: A Review of the Literature. *Journal of Technology in Human Services*, 23(1), 11-28.
- [9] Payne, M. ve Askeland, G. A. (2008). *Globalization and international social work : postmodern change and challenge*. Aldershot, England ; Burlington, VT: Ashgate.
- [10] Petracchi, H. E. (2000). Distance education: what do our students tell us? *Research on Social Work Practice*, 10(3), 362.
- [11] Rafferty, J. ve Waldman, J. (2006). Fit for virtual social work practice? *Journal of Technology in Human Services*, 24(2-3), 1-22.
- [12] Ritzer, G. (1993). *The McDonaldization of society: An investigation into the changing character of contemporary social life*. Thousand Oaks; London: Pine Forge.
- [13] Schoech, D. ve Helton, D. (2002). Qualitative and quantitative analysis of a course taught via classroom and internet chatroom. *Qualitative Social Work*, 1(1), 111.
- [14] Taylor, J. C. (2001). *Fifth Generation Distance Education*. (Higher education series Report No. 40 June, Australia Department of Education, Training and Youth Affairs, Higher Education Division) Retrieved 25/11, 2011, from <http://www.dest.gov.au/archive/highered/hes/hes40/hes40.pdf>
- [15] Vernon, R., Vakalahi, H., Pierce, D., Pittman-Munke, P. ve Adkins, L. F. (2009). Distance education programs in social work: Current and emerging trends. *Journal of Social Work Education*, 45(2), 263-276.

Tarık Tuncay, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Sağlık psikososyal yönleri, Aile-çocuk refahı, sosyal hizmet eğitimi, bilişim teknolojilerinin sosyal etkileri gibi konularda çalışmalar yapmaktadır.

Not

Bu derleme, Sosyal Hizmet Sempozyumu 2011: Sosyal Hizmet Eğitiminde 50. Yıl – Sorunlar, Öncelikler ve Hedefler başlıklı Sempozyumda sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Fon

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde herhangi bir fondan faydalanılmamıştır.

Yazar Biyografisi